

Autoři správně poukazují na to, že za výše uvedenými příčinami se většinou teprve pravé příčiny skrývají. Z toho důvodu provedli v červnu 1963 sociologický výzkum příčin fluktuace ve 129 podnicích MGSNCH. Výsledky jsou uvedeny v tabulce 2.

V kategorii ostatních příčin byly zahrnuty: rodinné důvody, nemoc pracovníka, změna místa bydliště, odchod za dětmi apod.

Kniha nás může informovat o úrovni zkoumání fluktuace v Sovětském svazu, dále pak do určité míry poskytuje i materiál k eventuálnímu srovnání.

Štěpán Prochovník

Nová polská práce o zaměstnanosti matek

Polské výzkumy různých aspektů společenské pozice současné ženy mají už dlouhou tradici a plodné výsledky v podobě řady sociologických studií a knih. Nejnověji se k nim přidala práce Adama Kurzynowského *Ciągłość pracy a macierzyństwo*¹ (Stálost práce a mateřství), která je výsledkem výzkumů prováděných na katedře sociologie práce IGS (Instytutu Gospodarstwa Społecznego). Zabývá se jedním z neaktuálnějších a pro socialistickou společenskou praxi nejpálčivějších problémů, totiž prací vdaných žen, které mají malé děti a které tedy v nejkritičtějším období tak zvaného aktivního mateřství plní současně svou mateřskou i ekonomickou roli v rodině.

Na téma práce vdaných žen-matek existuje už řada výzkumů, hlavně v západních zemích. Jejich výsledky ukazují, že výdělečná činnost matek malých dětí, pokud není vynucena ekonomickou nouzí, není společností akceptována a také není v těchto zemích příliš rozšířena. Co však ví o této otázce sociologie socialistických zemí? Na základě statistických údajů se soudí, že zaměstnanost matek malých dětí je v průmyslově vyspělých socialistických zemích mnohem rozšířenější než na Západě, ale přesný stav je ve většině socialistických států poněkud zatemněn souhrnným údajem o počtu zaměstnaných matek s dětmi do čtrnácti, respektive patnácti let věku. Tento údaj nemožňuje učinit si přesný obraz o situaci a chování matek nejmenších dětí, dětí v předškolním věku, a ponechává volné pole subjektivním dohadům a nepodloženým voluntaristickým závěrům. Jako vedlejší produkt různých výzkumů rodiny, zejména dělnické, je známo, že také v socialistických zemích není ekonomická aktivita matek malých dětí přijímána se souhlasem a že jak muži, tak i ženy ji ve své většině odmítají jako něco nesusleditelného s mateřstvím. Avšak až do výzkumu A. Kurzynowského, a v tom je jeho práce průkopnická a objevitelská, jsme nevěděli, zda deklarované postoje žen se také shodují s jejich skutečným chováním.

Autor nepřistupuje k zvolenému tématu spekulativně a nepouští se do planých diskusí, zda matky malých dětí mají nebo

nemají pracovat, zda jsou nebo nejsou vdané ženy rentabilní pracovní silou atd. atp., ale na základě statistické analýzy dostupných materiálů a na základě výsledků svých výzkumů ukazuje, jaká opravdu je současná situace v Polsku, jaké procento zaměstnaných žen v Polsku odchází ročně na mateřskou dovolenou, kolik se jich zase vrací do zaměstnání, po jak dlouhé době přicházejí zpět a na čem závisí jejich rozhodnutí o návratu. Výsledky výzkumu jsou v mnoha směrech překvapující a v rozporu s dosud obecně rozšířenými názory na pracovní stabilitu matek malých dětí. Potvrzují, že integrace ekonomické a mateřské role ženy vzor všem potížím v socialistické společnosti pokračuje a že zaměstnání se stává pro ženy stále více významnou hodnotou, která není v protikladu s hodnotami rodiny.

Výzkum A. Kurzynowského byl dvouetapový. První etapu tvořil dotazníkový výzkum v mimozemědělských závodch, který zahrnul reprezentativní celopolský vzorek vdaných pracovnic, jež v prvním pololetí roku 1960 čerpaly mateřskou dovolenou. Vzorek byl reprezentativní jak vzhledem k celkovému počtu vdaných žen, které v tom roce v Polsku rodily, tak i vzhledem k jednotlivým hospodářským odvětvím, v nichž jsou ženy zaměstnány, vzhledem k velikosti závodů i jejich teritoriálnímu rozmístění. Ve zkoumaných 1826 závodch získal autor objektivní údaje o pracovnicích v počtu 7791, které v rozmezí 1. ledna až 30. června 1960 nastupovaly svou mateřskou dovolenou.

Druhá etapa výzkumu byla provedena po třech letech, tj. v roce 1963, a to formou poštovní ankety. Zahrnovala pětinu vzorku z první etapy výzkumu, tj. 1605 žen, kterým byl poslán poštou dotazník s prosbou o vyplnění. Odpovědělo 882 žen, což je více než 11 %, první zkoumané skupiny žen; také tento vzorek je z řady hledisek, která autora zajímají (druh vykonávané práce, počet dětí, hospodářské odvětví, v němž ženy pracují), reprezentativní pro skupinu žen zkoumaných v první etapě.

V první kapitole své práce podává autor obraz vývoje zaměstnanosti žen v poválečném Polsku včetně plánu jejich ekonomické aktivity až do roku 1970 a všímá si zde zvláště růstu vzdělanosti zaměstnaných žen a toho, jak se vyvíjela zaměstnanost žen vdaných. Polský vývoj je zcela obdobný našemu: zaměstnanost žen trvale stoupá, přičemž současně stoupá podíl vdaných pracujících žen a zvyšuje se jejich odborné i všeobecné vzdělání.

V druhé kapitole shrml Kurzynowski údaje o ročním počtu porodů vdaných zaměstnaných žen, a to jak podle jednotlivých hospodářských odvětví, tak i podle krajů. Ukázalo se, že počet zaměstnaných žen, které v průběhu roku odcházejí na mateřskou dovolenou, je poměrně nízký (v protikladu k obecnému mínění) a tvoří okolo tří procent z celého počtu zaměstnaných

¹ Adam Kurzynowski, *Ciągłość pracy a macierzyństwo*, Warszawa 1967, Państwowe wydawnictwo ekonomiczne; str. 182.

vdaných žen. To je nepochybně zjištění velmi důležité pro praktickou hospodářskou i sociální politiku.

Vlastnímu zpracování výzkumu jsou věnovány kapitoly III.—VII. Třetí kapitola informuje o tom, jak se utváří vzor chování matek po narození dítěte ve vztahu k jejich zaměstnání, jak se rozhodují matky po uplynutí šesti měsíců od skončení mateřské dovolené a po uplynutí tří let.² Výsledky výzkumu jsou značně překvapující a vyvracejí tezi, že matky malých dětí jsou málo stabilizovanou vrstvou pracovníků. Skutečné chování matek — je ovšem třeba pamatovat, že jde o rok 1960 a 1963 a že situace dnes by mohla být poněkud jiná — svědčí o tom, že v soudobém Polsku převážná většina zaměstnaných žen spojuje své mateřské povinnosti s výdělečnou činností. Ze zkoumaného reprezentativního vzorku rezignovalo na svou práci bezprostředně po mateřské dovolené 25 % fyzicky pracujících a 10,9 % duševně pracujících žen. Během šesti měsíců po skončení mateřské dovolené rezignovalo dále 15 % fyzicky pracujících žen a 18,9 % žen pracujících duševně. V zaměstnání tedy zůstalo celkem 68,3 % pracovníků, z toho 60,0 % pracujících fyzicky a 80,4 % pracujících duševně. Přitom 17 % duševních a 34 % fyzických pracovníků by bylo rovněž chtělo pokračovat v zaměstnání, ale z různých důvodů nemohlo toto své přání realizovat. Pozoruhodné rovněž je zjištění, že změna pracoviště po mateřské dovolené je poměrně velmi řídkým jevem a týká se v Polsku pouze 2 % pracovníků.

Po první selekci zaměstnaných matek, jež se uskutečňovala v průběhu prvních šesti měsíců po mateřské dovolené, dochází během další doby (autor ji vzhledem k zákonitostem fyzického a psychického rozvoje dítěte vymezil třemi léty) k druhé selekci, kdy část pracovníků opouští zaměstnání, protože je nemožné sladit se svými mateřskými povinnostmi, ale současně jiná část vdaných žen se opět do zaměstnání vrací, když vyřešila způsob péče o děti nebo když překonala jiné překážky, které jí v zaměstnání bránily. V období 1—3 let po uplynutí mateřské dovolené odešlo ze zaměstnání 11,9 % fyzických a 5,4 % duševních pracovníků, a to především z těchto příčin: a) narození dalšího dítěte; b) špatný zdravotní stav matky nebo dítěte; c) nemožnost vyřešit jinak péči o dítě narozené v roce 1960.

V témže období se však vrátilo do zaměstnání 57 % duševních a 41 % fyzických pracovníků z těch, které v roce 1960 po narození dítěte rezignovaly na svou práci. To znamená, že po uplynutí tří let pracovalo už 70,3 % fyzických a 88,1 % duševních pracovníků, celkem tedy 77,5 % z těch, které v roce 1960 odešly na mateřskou dovolenou. Rozdíly v podílu fyzických a duševních pracovníků, které pokračují ve svém zaměstnání, vysvětluje autor relativně vyšší odbornou kvalifikací duševních pracovníků, vy-

hodnějším pracovním zákonodárstvím pro ně, příjemnějšími pracovními podmínkami a větším prestižem duševní práce.

Výzkum přesvědčivě ukázal, že přerušení práce kvůli mateřství má u polských zaměstnaných žen jen krátkodobý charakter, a že se tedy chování polských žen výrazně liší od vzorů chování matek v západních kapitalistických zemích, zejména v Anglii a v USA.

V dalších kapitolách sleduje autor závislosti mezi rozhodováním matek a řadou významných faktorů, jako jsou jejich rodinná situace, povolání a závod, v němž pracují, jejich kvalifikace i místní prostředí. A. Kurzynowski tu shromáždil množství velmi zajímavého materiálu; výsledky svého výzkumu porovnává s ostatními výzkumy prováděnými v Polsku i v zahraničí. Pro nedostatek místa je však třeba se omezit jen na stručné vypočítávání zjištěných závislostí.

Pokud jde o činitele rodinné povahy, zjistil autor, že existuje nepřímá závislost mezi počtem dětí a návratem matky do zaměstnání. Nejčastěji se vrací matky s větším počtem dětí, nejméně často matky prvního dítěte. Toto zjištění je v naprostém rozporu s dosud pozorovanou závislostí, že totiž čím více dětí žena má, tím méně často je zaměstnána. Kurzynowski to vysvětluje tím, že ve zkoumaném vzorku byly ženy, které prošly už dvojí selekcí pokud jde o volbu mezi zaměstnáním a rodinou, a u kterých tedy lze předpokládat daleko silnější pouto k zaměstnání než u ostatní ženské populace.

Dále bylo výzkumem zjištěno, že zaměstnané ženy po narození dítěte je významně závislé na typu její rodiny — na tom, jde-li o nukleární rodinu, o širší rodinu nebo o rodinu v rozkladu. Nejčastěji pokračují v zaměstnání ženy z rozpadávajících se rodin a z těch rodin, kde žijí kromě manželů i další osoby, jež mohou pečovat o dítě. S tím souvisí i způsob péče o děti zaměstnaných matek: jen 14 % matek mělo děti v jeslích; nejrozšířenější bylo opatrování dětí příbuznými.

Pokud jde o materiální situaci rodiny, má na rozhodování žen pro zaměstnání pozitivní vliv výše jejich výdělku a negativní vliv má výše výdělku mužova, přičemž silnější je vliv výdělku ženy. Výrazněji než sám výdělek působí však výše měsíčního důchodu na hlavu — v rodinách s nejvyšším důchodem na jednu osobu lze pozorovat nižší počet matek pokračujících v zaměstnání. Rodinná situace může usnadňovat nebo ztěžovat kontinuitu práce vdaných žen, ale rozhodování ženy neovlivňuje sama. Větší vliv má pracovní situace ženy a její osobní potřeby a zájmy.

Z činitelů pracovních se ukázal jako nejsilnější faktor druh vykonávané práce, povolání ženy. Pracovní stabilizace vdaných žen-matek je tím větší, čím konkrétnější je

² Na rozdíl od nás trvá placená mateřská dovolená v Polsku pouze 12 týdnů. Právní nárok na neplacenou mateřskou dovolenou zatím neexistuje. Matky si obvykle po vyčerpaní mateřské dovolené

ještě berou normální placenou dovolenou, případně 2–3 týdny dovolené neplacené, kterou jim však zaměstnavatel není povinen poskytnout.